

A cigányság beilleszkedése és a közkönyvtár

A kiadvány előzményéről és címéről

Az OSZK Könyvtári Intézet jeles szociológusai, Nagy Attila és Péterfi Rita által szerkesztett tanulmánykötet – *A feladatra készülni kell. A cigányság beilleszkedése és a közkönyvtár*, 2004.) – elolvasása után egyáltalában nem bíztam abban, hogy néhány esztendő múlva a szerkesztők egy jóval terjedelmesebb, hasonló tárgyú kiadványt adnak közre, noha erről a szándékukról szóltak a kötet bevezetőjében. Ugyanitt viszont tárgyilagosan közölték, hogy arra a körlevelükre, amelyben szerették volna feltérképezni, hogy a könyvtárak milyen módon járulnak, járulhatnak hozzá a cigányok kulturális integrációjának elősegítéséhez, alig akadt néhány jelentkező, ahogy a Könyvtári Intézetnek a kérdéskörrel, „országos hírű, garantáltan magas színvonalú” előadókka szervezett továbbképző tanfolyamán is mindössze heten vettek részt. Talán azért is közöltek a tanulmánygyűjteményben a könyvtárosi, könyvtári tevékenységgel egyáltalában nem összefüggő olyan tanulmányokat, mint Landauer Attilának a magyarországi cigánykutatókat áttekintő, Harmat Józsefnek a helyi káplán által Alsószentmártonban a cigány lakosság részre megteremtett „reménység szigeté”-ről szóló írását, vagy Péterfi Ritának és Szűcs Hajnalkának *A beilleszkedés egyik lehetséges útja. Az uszakai cigányság találkozása a kereszténységgel* című tanulmányát. Egyébként nagyon helyesen, hiszen *A feladatra készülni kell* megállapítás, de leginkább felszólítás jegyében – többek között – a könyvtárosoknak is ismerniük kell a hazai cigányság múltját, jelenét, szokásait, hiszen ezek ismeretében teremthetik meg azokat a lehetőségeket, amelyek kulturális, szociális felemelkedésüket elősegíthetik.

Talán ezzel is jeleztem, de a kiadvány címe is egyértelműen utal rá, hogy ezúttal a szerkesztők szélesebb körből merítettek. A *Hídszerepben* főcím olvastán nekem persze elsőként a Vajdaságban megjelenő *Híd* című folyóirat jutott az eszembe, amely címéhez illően a sokoldalú hídverés eszméjét hirdeti nem csak a „különböző népek, nemzetek kultúrája között”, hanem a „keserű ma és az ígéretes holnap” között is. Nos, azt hiszem, ez utóbbi jól utal a kötet tárgyára, egyúttal az ígéretes jelen megvalósításának folyamatára, különböző mozzanataira is. Ám hadd idézzek két, immár a kötetben olvasható vallomásból. Péli Tamás festőművész egyik vele készült utolsó interjújában (2001-ben) elmondja azt a reményét, hogy a Kárpát-medencében élő népek – legalább a második évezredre – „Egyszerűen elfogadják egymást, egymás másságát, megtanulják szeretni egymást, hogy egymás másságából tanuljanak. Nekem ez az álom, ehhez kell a hidakat megépíteni, hogy ne kelljen táborokba, gettókba kerülni... a cigányoknak sem, kiknek az ügyeit mindig a szőnyeg alá söpörték, ma is.” Oláh Anna, egy nyolc gyermekes telepi cigány családban született, egyetemét végzett szociálpolitikus, tanügyi-igazgatási felügyelő, így vall a hídszerepről: „Mi tanult cigány nők

hidat képezünk a többségi társadalom és saját közösségeink között, ami iszonyatosan nehéz.” Nos, ilyen hídépítők a kötet szerzői, számos esetben a tanulmányok hősei és nem utolsósorban az úgynevezett konokul elkötelezett szerkesztői is.

A könyvtár és környéke

A tanulmánykötet első blokkjában közölt írások a könyvtár, a könyvtáros értékközvetítő, nevelő szerepéről, annak lehetőségeiről szólnak. Németh Judit (Szekszárd) szinte szépírói érzékenységgel és hangulatteremtő erővel fogalmazza meg, hogy a könyvtári szakkörben hogyan lehet egyéni fejlesztéseket megvalósítani, hogyan működik a kisebbségi ellátórendszer Tolna megyében, miként zajlanak le a „kihelyezett” könyvtári foglalkozások egy nevelőintézetben, fogházban, avagy életmódtáborban. Olvashatunk a cigány bázisiskolák tanulói részére szervezett prózamondó versenyről (amelyen, mint az egyik résztvevő elmondja, „most jó volt cigánynak lenni”), arról, hogy a megyei könyvtár milyen eredményesen segíti cigány olvasóit ügyes-bajos dolgaik elintézésében, vagy arról, hogy az intézményben kialakított „beszélgető sarokban” hogyan teremtenek lehetőséget a könyvtárhasználatot is elősegítő, meghitt együttlétekre könyvtáros – olvasó és olvasó – olvasó között egyaránt. A szerző szól a konkrét eredményekről, szívmelengető olvasói (lett légyenek azok kisiskolásoké vagy főiskolai hallgatóké) visszajelzésekről is, ám ezek tanulságaként csak egyetlen mondatát idézem: „Lehet, hogy naiv vagyok, de azt gondolom, hogy a nagyobb szakmai sikerek közé sorolhatjuk ezeket a kis lépéseket. Lelkesítenek, erőt adnak mindkét oldalon.”

Ugyanez tükröződik Hegedűs Péterné írásában, aki pedagógusként, könyvtárosként a vásárosnaményi általános iskolában végzett több mint három évtizedes tevékenységének tapasztalatairól tudósít. Leginkább (módszertani kérdések, ötletek sokaságát bemutatva), a könyvtári szakkörrel, ahol legutóbb már csak egy nem roma származású tanuló volt. Arról, hogy a tagságot hogyan sikerült beszerveznie a könyvtárhasználati versenyekbe, a Jonathán Országos Könyvmolyképző Programba, a szaktárgyi versenyekre. Dolgozatában színes mozaikképeket olvashatunk egyéni konfliktushelyzetek megoldásáról, eredményekről és kudarcokról is. Ezek sorát folytatja Adonyiné Antal Anna kisegítő iskolai nevelőként, majd (több diplomát is megszerezve) könyvtárosként megélt *Segítséget kértem a gyerekektől* című tapasztalatainak, élményeinek leírása. Csupán a cím magyarázatául: a halmozottan hátrányos helyzetű, olvasni nem tudó kisdíaktól mindössze segítséget kért, hogy (persze napi egy-két órás gyakorlással) bebizonyíthassa a tanári karnak, hogy meg tud tanulni olvasni... Egy városi kirándulás után, ahol tanítványai lekurválták, leköpdösték a kifestett nőket, szintén szívességüket kérte. Találják ki, hogy ő korábban festette-e magát, majd az így kialakuló beszélgetésben tisztázták, hogy a külső (vagy éppen a másság) elárulja-e, hogy milyenek vagyunk. A további esetleírásokat, amelyeknek helyszíne a könyvtár is (ahol pl. a kilenc éves kislány szex könyvet kér, mert húszéves fiúja van) szintén sokáig sorolhatnám, akár Villányi Rózsa pécsi gyermekkönyvtáros tanulmányában (*A szív bölcsessége*) leírt epizódokat. Különösen érdekes az a vállalkozásuk, amikor a cigánygyerekeket szüleikkel együtt

hívták meg könyvtári foglalkozásra. Közli a családi vetélkedő forgatókönyvét, kommentálja az egyes feladatokat és azok fogadtatását.

Kardos Ferenc (Halis István Városi Könyvtár, Nagykanizsa) *Utak és keresztutak: az író, a könyvkereskedő és az olvasó roma* című írása a bevezetőben említett kötetben megjelent tanulmányának folytatásaként tekinthető. Szélesebb körű, szociografikus áttekintést nyújt a magyar nyelvű cigány irodalom etnikai jellegéről, olvasóiról és terjesztőiről. Csak a legfontosabb fejezetcímeket idézem: *Mi a cigány irodalom, ki a roma olvasó?*, *A cigány irodalom mai terjesztői*, *A dél-zalai roma közösségek és az olvasás*. Szól az iskolákban szervezett cigány népismereti programokról, arról, hogy a könyvtár (és a mozgókönyvtári ellátás) vagy a helyi kisebbségi önkormányzatok által szervezett roma napok, a helyben élő magyar értelmiség hogyan segíti elő ezeket, egyáltalában az olvasási kedv, szokások kialakulását, gyakorlattá válását; milyen szerepet játszik ebben a felnőttoktatás, a beás és lovári nyelv újratanulása, vagy éppen egy használtcikk kereskedéssel foglalkozó cigánycsalád árukínálatában megjelenő könyvek. Legrészletesebben a 2002-ben elhunyt ismert író és fafaragó, Orsós Jakab magyar és cigány közösségekben való fogadtatásáról (és arról a lehetőségekről, hogy hogyan lehet, lehetne továbbra is kamatoztatni írói-szellemi örökségét) ír, elemezve közéleti, írói munkásságát is, ami azért is fontos, mert Orsós Jakab nem szerepel az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* második, javított, bővített kiadásában. (A szerző számos, Orsós Jakabbal szervezett rendezvényen vett részt, amelyeken az író elsősorban nem az olvasás iránti érdeklődés felkeltésében, hanem abban volt nagy hatása, hogy személyében követendő példát mutatott arra, hogy a vándorcigány, beás családban született fiatalból, hogyan válhat sokoldalú, alkotó értelmiségivé.)

Mit tehet a pedagógus, iskola, kollégium?

Ezeket a lehetőségeket természetesen érintik a kötetben közölt egyéb írások is, ám a következőkben ismertetett tanulmányokban meghatározó szerepet kapnak. Varjú Katalin szlovákiai könyvtáros tanulmányának első részében a cigányság körében ma is jelen lévő hagyományokról, alapigazságokról, sajátos értékrendjükéről szól, színes életképeket is felvillantva szokásaikról, hiedelemvilágukról. Mindezek, így a világlátásukkal kapcsolatos alapfogalmak (*Teremtőképesség, A szeretet fontossága, A terjeszkedés stb.*) értelmezésével mutatja be, hogy ezek tiszteletben tartásával lehet eredményeket elérni a velük való munkában. Mindezt saját gyakorlatából idézett példákkal illusztrálja, többek között azzal, hogy háromnyelvű játék- és betűkártyák segítségével olyan sikeresen tanította őket írni – olvasni úgy, hogy a foglalkozásokba a szülők is szívesen bekapcsolódtak, sőt voltak olyan összejövetelek is, ahová háromszor annyi felnőtt érkezett, mint szülő.

A cigányság szokásainak, kultúrájának megismerését hangsúlyozza Ungvölgyi János is, amikor azt mutatja be, hogy a gyomaendrődi Szent Gellért Katolikus Iskola mit tesz a cigány tanulók beilleszkedéséért. Egyaránt szól a nevelői-oktatói feladatokról, s hogy milyen segítséget nyújt ebben a hitélet gyakorlása, és a 19. századi katolikus népnevelés meghatározó alakjának, Don Bosconak nevelői munkásságából, gyakorlatából

átvett (és idézett) módszerek alkalmazása. (A roma tanulók száma 2006-ban elérte a 20%-ot, átlagos tanulmányi eredményük három év alatt 2.9-ről 3.1-re, míg a nem romáké 3.38-ról 3.41-re nőtt.) Az iskola eredményei, elfogadottsága – ha közvetve is – minden bizonnyal összefügg az igazgatóhelyettes-szerző egy, a szó szoros értelmében egyedülálló tevékenységével. A Templárius Lovagrend tiszántúli commendátoraként létrehozta a lovagrend alapítványát, amely sokoldalú támogatást nyújt a település hátrányos helyzetű tanulóinak, családjainak.

Harmat József székesfehérvári könyvtáros a különböző egyházi támogatásokkal létrehozott mánfai Collegium Martineum Középiskolai Tehetséggondozó Kollégium tíz éves működésébe – abba, hogy az intézmény hogyan segítette a tehetséges, de hátrányos helyzetű, főként cigány fiatalok középiskolai tanulmányainak sikeres elvégzését – nyújt áttekintő elemzést. Az alapítók (együttal elkötelezett munkatársak) olyan módszereket vezettek be a közösségi és egyéni nevelés terén, amely eddig ismeretlen volt a hazai oktatási rendszerben. Ilyen például a házi konferenciák szervezése – melyeken a diákok mellett egyenrangú szavazati joggal vettek részt a nevelők: itt döntöttek az együttélés szabályairól, de a pályázati pénzek felhasználásáról, vagy akár újabb nevelő vagy diák felvételéről is. Nincs terünk részletezni a demokráciára való nevelés, a kollégisták tanulásához nyújtott sokféle (korrepetálás, egyéni követés, egyéni fejlesztési napló stb.) módszereit, legfeljebb azt említjük meg, hogy a tíz év alatt sok minden megváltozott (kicserélődött a nevelői gárda, csökkentek a tanulmányi eredmények, a működéshez szükséges anyagi támogatás stb.), ami rendkívül nehezítette az alapítók által kitűzött célok megvalósítását. Ezeket az ellentmondásokat is érintik a hosszabb interjúkban megszólított kollégisták, akik gyermekkoruktól elevenítik fel életüket s azt, hogy mit jelentett, jelent számukra a kollégium. Ma már egyetemet vagy főiskolát végzett értelmiségivé válva – pedagógusként, beas animátorként, kisebbségi önkormányzati vezetőként – nem veszítették el kapcsolatukat szűkebb közösségükkel.

Életutak, sorsok

Azt, hogy megismerhessük (és megbecsüljük) a cigányság értelmiségivé válásának rögzös útjait, segíti elő a kötetben közölt néhány önéletrajzi visszaemlékezés vagy annak részlete. Olyan személyeké, akik részt vállalták, sőt hivatásukká választották, hogy sorstársaiknak segítsenek a kulturális felemelkedés, az önmegvalósítás, az esélyegyenlőség megteremtésében. Az önmegfigyelés és az abból kiinduló vallomások, ám mindig tárgyyszerű számvetés jellemzi mindegyik írást. Legmélyebből talán a bevezetőben már említett Oláh Anna indult. Szülei hiába dolgoztak rendszeresen, még a dögkútba is kijártak húsért. Anna bár jól tanult, az utolsó padban kapott helyet (egyedül), majd naponta Pestre ingázott. Tizenhat évesen férjhez ment, gyermeket szült, férje katonai ideje alatt leérettségizett, elvált, újabb társat talált, ám éppen azért hogy identitását megőrizhesse, ismét elvált. Munka mellett több felsőfokú képesítést szerzett, romanológiai képzéseket szervezett, vezetett, iskolákban cigány népismereti órákat tartott stb. Ma esélyegyenlőségi szakreferensként segíti az arra rászorulókat. Különö-

sen érdekes az a megállapítása – a barátai, rokonai körében is tapasztalt jelenség –, hogy nőket az értelmiségivé válás hogyan fordítja szembe a hagyományos családi szerepvállalásukkal, milyen megalázó körülmények között élnek azok az asszonyok, akik vállalják ezt a családi szerepkört.

Palya Bea (*Indulj el az úton!*) személyiségének azokat a szinte legbensőbb jellemzőit eleveníti fel, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy parasztlányból világjáró dalénekeské váljon. Az önismeret, a humor, a jókedvtechnikák, az egyedüllét segítették ahhoz, hogy a hátrányokból erőt is kovácsoljon. Mindenkinek egyéni technikája van – vallja. Ezekről – immár közösségi munkájában végzett – technikájáról részletesen szól. Pl. az *Álom álom, kitalálom* című albumához kapcsolódó, a jövőkép formálásáról kidolgozott kreatív gyakorlatáról, amellyel *Álomturné* keretében fogyatékosok körében, javítóintézetekben, cigánytelepeken mozgósította hallgatóit, hogy gondolkodjanak el saját jövőképükön. Jónás Etelka „szép sorjában egymás mellé helyezett gondolatai” gyermekkorától az óvónőképzőbe való felvételéig idézi fel emlékeit. A mindig összetartó, a mindennapi betevő falatért megküzdő sokgyermekes (a tisztaságra sokat adó, mélyen vallásos) nagycsalád hétköznapijai jelennek meg előttünk. És annak a felismerésnek a folyamata, hogy ha a szerző szeretne segíteni családján, majdani gyermekein, akkor tovább kell tanulnia. Noha voltak előítéletes tapasztalatai, megtanulta a másságát kezelni.

Településszociológiai leírások

A korábban említett dolgozatokat s az önéletrajzi jegyzeteket is jól egészítik ki az egy-egy településen élő cigány lakosság életkörülményeit s az ezzel összefüggő társadalmi jelenségeket is feltáró szociológiai írások. Bátori Ágnes pálya- és munkavállalási tanácsadóként került kapcsolatba azzal a Tisza menti faluval, amelynek népessége több mint 80%-a cigány, míg az általános iskolában 95, az óvodában 100%-os az arányuk. A terjedelmes dolgozataból csak néhány tényről idézzünk. A polgármester (aki az egykori cigány bíró fia) legfőbb gondja a falu eladósodásának megállítása, a pályázatokon való részvétel, no és az illegális személtlerakodó helyek megszüntetése. A kisebbségi önkormányzattal való együttműködése rengeteg vitával párosul. A falu „informális vezetői” között vannak az uzsorakamatból fényűzően élők és a leányfutatók. A házak mellett az udvar teljesen üres. (Ezt az ismerős képet csak azért idézzük, mert Jónás Etelka feljegyzéseiben olvashattuk, hogy a vályogházuk előtti kis kertben „mindig megtermett a legszükségesebb zöldség, krumpli”, sőt néha még a rokonoknak is jutott belőle.)

Ami talán a legfontosabb: rendkívül kedvezőtlen a munkaerő-piaci helyzet: az érettségizett fiatalok sem találnak munkát, a családok jellemzően a gyerekekért kapott szociális juttatásokból és az általuk hazahozott ösztöndíjakból élnek, de a megélhetési lopást sem tartják bűnnek. Bővítik viszont az óvodát, az iskolában különböző szakmai programokkal kísérleteznek, igaz az iskolaotthonos oktatást az eredménytelensége miatt meg kellett szüntetniük. A munkában elfásult pedagógusok között három fiatal roma származású is dolgozik, egyikük – nem éppen követendő erkölcsi példát mutatva –

három gyereke közül szöktette meg az élettársát. Jól működik a családsegítő szolgálat, tagjai között egy munkáját közmegegyezéssel végző cigány munkatárssal. Ám a szép épületben elhelyezett idősok nappali otthonát többnyire csak a reggeli órákban látogatják, mert mindennapos esemény, hogy még nappal is kirabolják a házakat, ha a tulajdonos nincs otthon... A szerző, aki már eddig is sokat próbált tenni a településért, s „bár kicsit sem” optimista a jövőjével kapcsolatban, számos olyan megállapítást, javaslatot is megfogalmaz, amit jól lehetne kamatoztatni a falu életében, bizonyítva azt a megállapítást, hogy „mindig érdemes felelősen, lelkiismeretesen kinek-kinek a saját portáján megtenni a településért azt, amit rajta múlik”.

Derűsebb kép bontakozik ki Landauer Attilának egy alföldi kisváros (K.) cigányságának elsősorban múltját feltáró dolgozatából. A város történetének áttekintése után a helyi cigányság (magyar cigányok, oláh cigányok, beások) betelepüléséről (vagy éppen elköltözésükről), életmódjukról, szokásaikról, foglalkozásukról, a közösségek átalakulásáról ír, elsősorban szóbeli adatközlések nyomán. Jelenleg a városban nincs a cigányokkal, cigánysággal szemben feszültség, annak ellenére, hogy két újonnan beköltözött család kizárólag bűnözésből él. Bizonyára hozzájárult az előbbihez a Józsa Móric Református Alapfokú Művészetoktatási Tanintézmény és Óvoda immár tíz éves működése. 2007-ben az egyre korszerűsödő intézmény tanulóinak, óvodásainak mintegy 30%-a tartozott valamelyik cigány közösséghez. A tanulmány írásakor, – anélkül, hogy a szerző különösebben elemezné az intézményben folyó oktató-nevelő munkát – a három, elsőől a nyolcadik osztályig itt végzett osztályok cigány tanulói bukás, bukdácsolás nélkül végezték el az iskolát, s ugyanúgy tanultak tovább, mint a nem cigány osztálytársaik. (Rövid tájékoztatást kapunk a városi könyvtárról is, s ha az iskola elnevezése alapján nincs kedvünk megállapítani, hogy K. melyik várost jelentheti, akkor a szerző által megszólított – a könyvtáros szakmában közismert – nyugdíjas könyvtárgazgató nevének kezdőbetűiből azonnal megállapíthatjuk.)

És még néhány megjegyzés

Ebben a megszokottnál minden bizonnyal terjedelmesebb (de remélem nem terjengős) könyvismertetésben is csak felvillantani tudtam azokat az epizódokat, esetleírásokat, tényeket, közérdekű tudnivalókat (és azok hátterét), amelyek részletesebben megismerve jó eligazítást és kedvesítő hitet jelenthetnek mindazok számára, akik – ha csak hétköznapi munkájuk során is – mindössze a kötet legáltalánosabb tanulságait kamatoztatják: a pozitív elfogadás, bátorítás gesztusait; az önbizalom erősítését; a változás, a kiemelkedés reményének éltetését; a cigány kultúra hagyományainak megismertetését stb.

Nem szóltam a kötetben leírt eredmények mellett a kudarcokról, ellentmondásokról. (Pl. a könyvtárat rendszeresen látogató 12 éves kislány hirtelen kimaradt az iskolából, mert terhes lett a nevelőapjától;

az egyik könyvtáros kolleganőnek munkatársai féltékenysége, feljelentései nyomán munkahelyet kellett változtatnia; a Varjú Katalint helyettesítő tanítónő ellen, aki nem tudott mit kezdeni a már sikeresen bevezetett nevelői gyakorlattal, valóságos sztrájkba

léptek a tanulók...) És nem szóltam a többek által említett finanszírozási gondokról sem, amelyek – feltételezéseim szerint – minden bizonnyal hozzájárulhattak a legendás ibrányi olvasótábor vagy a Collegium Martineum megszűnéséhez is. (E sorok írásakor viszont meglepetve olvasom a Magyar Nemzetben, hogy a roma diákok ösztöndíjakra benyújtott pályázatainak költségigénye közel százmillióval kevesebb volt, mint az arra elkülönített összeg.)

A szerkesztők a fűlszövegben arról a reményükről szóltak, hogy a kiadvány hasznos segédeszközt jelent majd az önképzés, a szervezett alap- és továbbképzés során a könyvtárosok mellett a pedagógusok, szociális munkások, szociológusok körében is. Én tovább bővítettem a kört: hasznos segédeszköz – tartalmának sokszínűsége, változatossága miatt is fontos olvasókönyv kell hogy legyen a kérdéskör minden érdeklődője, érdekeltje, így a mintegy ötezer cigány kisebbségi önkormányzati képviselő, az integrációs feladatokkal foglalkozó (megbízott) sokféle hivatal, testület, titkárság, alapítvány stb. munkatársai körében is.

Végezetül: a recenzióknak kötelessége tájékozódni az ismertetett mű témájához kapcsolódó újabb irodalomról is. Így akadt kezembe a *Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2007. A gyűlölet célkeresztjében* című kiadvány. (Bp., 2008. Kiadja az Európai Összehasonlító Kisebbségkutató Közalapítvány.) Sok minden mellett abban is bizakodom, hogy az olvasókönyv, ellentmond tanulmánygyűjtemény kategorikus alcímének, s ha közvetve is, hozzá fog járulni ahhoz, hogy ez a célkereszt (avagy gyűlölet) előbb vagy utóbb elhalványuljon.

(Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Bp. 2008., 308 p. Nemzeti Téka.)

Arató Antal

*Hídszerepek. Cigány integrációs kérdések
(Szerkesztette Nagy Attila és Péterfi Rita)*